

การคิด Thinking

ดร.อนงค์ วิเศษสุวรรณ*

การคิด...ทำไมต้องคิด

คนเรา หายใจ เราเดิน เราพูด เราคิด โดยไม่ต้องคิดถึงสิ่งเหล่านี้ แล้วทำไม เราจะต้องคิดถึงการคิด การคิดเป็นเรื่องธรรมชาติคนทุกคนต้องคิด คนมีปัญหาคิดได้โดยไม่ต้องเรียน คนบางคนคิดไม่เป็น ผิดไหมที่จะคิดเช่นนี้ เดวิด เดอ โบโน (De Bono, 1996) ให้เหตุผลว่าการคิดเป็นทักษะพื้นฐานของมนุษย์ ทักษะการคิดจะนำไปสู่ความสุข และความสำเร็จในชีวิต การคิดช่วยในการวางแผน การคิดริเริ่ม การแก้ปัญหา ทำให้มีโอกาสมากขึ้น เป็นหนทางสู่ความก้าวหน้า คนที่คิดไม่เป็นเหมือนกับปลาจุกไม้คอร์ก ที่ลอยไปตามกระแสน้ำ กำหนดจุดหมายปลายทางไม่ได้ การคิดเป็นเรื่องสนุก และน่าสนใจ ถ้าเราจะทำให้เป็นเช่นนั้น

การคิดและเขาวนปัญหาเป็นคนละเรื่อง เขาวนปัญหาหรือความฉลาด เปรียบได้กับ

กำลังม้าของรถยนต์ ส่วนการคิดเปรียบได้กับทักษะของคนขับรถ คนที่มีปัญหามากๆ บางคนอาจจะเป็นนักคิดที่แย่ และติดกับของความคิดขาดความสามารถทางการคิด ส่วนคนอื่นหลายๆ คน ที่ปัญหาน้อย สามารถพัฒนาทักษะการคิดได้ กล่าวได้ว่าการพัฒนาทักษะการคิดพัฒนาได้ทุกคน ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นผู้ที่มีเขาวนปัญหานั้น

การคิด เป็นทักษะที่เรียนรู้ฝึกฝน และพัฒนาได้ แต่ที่สำคัญเราต้องมีความต้องการที่จะพัฒนาทักษะการคิดเหมือนกับที่เราต้องการหัดขี่จักรยาน หรือ ขับรถยนต์

การศึกษาในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัย สอนการคิดเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ประเด็นอยู่ที่ว่าการฝึกคิดเป็นหน้าที่ของทุกคน ที่ต้องรับผิดชอบ พัฒนาวิธีการคิดของตนเอง

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สังกัดภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ความคิด ความรู้สึก และ ค่านิยม

คุณอาจคิดว่าความรู้สึก และค่านิยม เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิต ถูกต้อง นี่แหละ ที่ทำให้การคิดเป็นสิ่งสำคัญ

จุดมุ่งหมายของการคิดจะนำไปสู่ค่านิยม ที่เราแสวงหาเช่นเดียวกันกับจักรยานที่จะพาเรา ไปสู่จุดมุ่งหมายที่เราต้องการ จักรยานพลังงาน น้อย เราจะไปถึงที่หมายได้เร็วขึ้น เช่นกัน การคิดจะช่วยให้เราค้นพบค่านิยมได้อย่าง มีความหมายและมีคุณภาพ หากเราถูกขังในห้อง เราอยากหาทางออก เราต้องการอิสรภาพ ความรู้สึกรุนแรงที่อยากเป็นอิสระมีมาก เมื่อเป็น เช่นนี้อะไรที่ จะเป็นประโยชน์ ความรู้สึกหรือ ทัศนคติที่จะเปิดประตู

ความรู้สึกที่ไม่มีวางแสดงออก ไม่มีประโยชน์ มีทัศนคติไม่ต้องการออกจาก ห้องที่ไม่มีประโยชน์เช่นกัน เราต้องการ ค่านิยม ความรู้สึกและการคิดความรู้สึกแทนความคิดไม่ได้ เราคิดโดยไม่มีค่านิยมก็ไม่มี ความหมายเช่นกัน

การคิด ในความหมายของ เฮดเวิร์ล เดอโบโน หมายถึง คำนิยาม ความรู้สึกซึ่ง มีความสำคัญพอ ๆ กัน แต่ที่ไม่มี ความหมาย ถ้าไม่มีการคิด

กระบวนการพื้นฐานในการคิด

กระบวนการพื้นฐานในการคิด ไม่ว่าจะเป็น การคิดในชั้นใดก็ตามเราต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. กว้าง/ เฉพาะเจาะจง Broad/specific
2. ภาพคิดในใจ/ภาพในความคิด Projection
3. การมุ่งความสนใจ Attention Directing
4. การระลึกได้ Recognition
5. การเคลื่อนไหวและทางเลือก Movement and Alternatives

กว้าง/เฉพาะเจาะจง ทั้งไป/รายละเอียด (Broad / Specific)

ลองนึกถึง คนสายตาสั้น มองเห็นแมว เป็นครั้งแรก เราจะเห็นภาพต่าง ๆ ของสัตว์ ชนิดหนึ่ง เมื่อเข้ามาใกล้ เราจะเห็นรายละเอียด และได้ภาพที่ชัดเจนว่าแมวมีรูปร่างอย่างไร

คราวนี้นึกถึงเหยี่ยว 2 ตัว ตัวหนึ่งสายตาดิบมาก อีกตัวหนึ่งสายตาสั้น อาหารของมันคือกบ หนูและกิ้งก่า เมื่อมันสูงเหยี่ยวสายตาดิบ จะ มองเห็นกบ มันจะโฉบลงมาจับกบกินเป็นอาหาร ด้วยความที่สายตาวัว มันจะออกไล่กบกิน เป็นประจำจนไม่นึกถึงหนูและกิ้งก่า

เหยี่ยวสายตาสั้นทำแบบนี้ได้ไม่ได้ มันจะต้องสร้างแนวคิดทั่ว ๆ ไปว่าอาหารของมัน คือสิ่งเล็ก ๆ ที่เคลื่อนไหวเมื่อไรที่มันเห็นสิ่งเล็ก ๆ ที่เคลื่อนไหวมันจะ โฉบลงมา บางครั้งได้กบ นางครึ่งหนู บางครั้งก็ได้กิ้งก่า หรือแม้แต่ ของเล่นเด็ก

คนส่วนใหญ่จะคิดว่าเหยี่ยวสายตาดิบ ยอดเยี่ยมที่สุดแต่ก็อาจจะมีผิดก็ได้ เพราะถ้าหาก ไม่มีกบ เหยี่ยวก็จะต้องตาย แต่เหยี่ยวตัวที่สอง ก็จะมีชีวิตอยู่ได้ เพราะว่า เหยี่ยวสายตาสั้น มีความยืดหยุ่น (Flexibility) ความยืดหยุ่นเกิดจาก การสร้างแนวคิดทั่ว ๆ ไป กว้าง ๆ ที่ว่าสิ่งเล็ก ๆ ที่เคลื่อนไหวคืออาหาร

นักศึกษาศาขไฟฟ้า ทำแบบฝึกหัดการ ต่อวงจรแบบง่าย ร้อยละ 97 จะบอกว่ามีสายไฟ ไม่พอที่จะต่อวงจร นักศึกษาเพียงร้อยละ 3 ที่ ต่อวงจร ได้สำเร็จ ร้อยละ 97 ที่ต้องการสายไฟเพิ่มเติม ต่อวงจรไม่สำเร็จ นักศึกษาร้อยละ 3 มีความคิด กว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับตัวเชื่อมต่อวงจร เมื่อไม่มี สายไฟ เขาก็จะมองหาว่า มีอะไรที่จะเป็น ตัวเชื่อมได้เขาใช้ ไขควงเพื่อต่อให้ครบวงจร

การคิดแบบกว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป ภาพที่ ไม่ชัดเจนเฉพาะเจาะจง มีประโยชน์ในการคิด

ลองพิจารณาคำกล่าวต่อไปนี้
ฉันต้องการความภาคภูมิใจ สองชั้นนี้
เข้าด้วยกัน

ฉันต้องการหาทางคิด ไม่สองชั้นนี้
เข้าด้วยกัน

คำกล่าวแรก เฉพาะเจาะจง ถ้าไม่มีกาว
ก็ติดไม่ติด หรืออาจเป็นไปได้ว่า การคิดไม่
สองชั้นนี้เข้าด้วยกันโดยใช้กาว อาจไม่ใช่วิธีเดียว
ที่ทำได้และไม่ใช่วิธีที่ดีที่สุด

คำกล่าวที่สอง มีทางเลือกหลายทาง
ที่จะคิดไม่ทั้งสองชั้นเข้าด้วยกัน เช่น กาว ตะปู
ตะปูควง ที่หนีบ เชือก เป็นต้น การยึดหยุ่นนี้
ช่วยให้มีทางเลือกแม้ว่าจะไม่มีกาวก็ยังมีความเลือก
อื่นๆ อีก

นักคิดที่ดี มีความสามารถที่จะคิด
กลับไป กลับมา ได้ระหว่างรายละเอียดและ
เรื่องทั่วๆ ไป จากความเฉพาะเจาะจงไปสู่เรื่อง
กว้าง ๆ และจากคิดกว้าง ๆ สู่ความเฉพาะเจาะจง
เมื่อเรามองหาทางออกของปัญหา เรามักต้อง
พิจารณาจากมุมมองกว้างๆ ก่อนเสมอ

ภาพในความคิด (Projection)

เอ็ดเวิร์ด เดอโบโน (1996) กล่าวถึง
Projection ว่าเป็นภาพนึกในใจ จินตนาการ
ภาพที่เห็น เรามองเห็นสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา
ภาพในความคิด (Projection) หมายถึงการ
มองเข้าไปในจิตใจและเห็นภาพเหล่านั้น

ภาพในความคิดเป็นพื้นฐานของการคิด
เนื่องจากเราไม่ได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้
เราจึงต้องดูว่าเกิดอะไรขึ้น และคิด

หากรถประจำทางทุกสาย ให้บริการฟรี
จะเป็นอย่างไร อาจคิดได้ดังนี้ คนจนได้ประโยชน์
คนจะแน่นมาก ร้านค้าในเมืองจะขายดีขึ้น
คนต้องเสียภาษีมากขึ้นเป็นค่าใช้จ่ายในบริการรถ
รับ - ส่ง ฟรี

การคิด ส่วนใหญ่ เกิดจากจิตใจ ความ
สามารถในการสร้างภาพคิดในใจ อาจจะไม่
ถูกต้องทั้งหมด บางครั้งเราอาจมีข้อมูลไม่พอ
ขาดประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เราต้อง
ยอมรับว่าสิ่งที่เราคิด ภาพคิดในใจเรานั้น
บางครั้งมีข้อจำกัดและไม่ถูกต้องทั้งหมด

ภาพคิดในใจเป็นส่วนสำคัญของการคิด
เกี่ยวข้องโดยตรงกับจินตนาการ เราสามารถ
จินตนาการให้เป็นเรื่องเป็นราวให้เหมือนกับ
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เราสามารถเปลี่ยนแปลง
ภาพในความคิด จินตนาการเป็นส่วนประกอบ
ที่สำคัญอย่างยิ่งในการคิดสร้างสรรค์และ
การแก้ปัญหา เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2545)
ได้กล่าวถึงประโยชน์ของจินตนาการ คือการคิดว่
การคิดจะเกิดขึ้นเมื่อเรามองเห็นสถานการณ์ใหม่
ที่ไม่อาจตอบสนององค์ความรู้ความเคยชินได้แต่จำเป็นต้อง
พิจารณาใคร่ครวญอย่างดี และก่อนที่จะ
ตัดสินใจเลือกใช้วิธีใดแก้ปัญหา เรามักจะคิด
ล่วงหน้าว่าคำตอบของสิ่งที่เราคิดจะเป็นเช่นไร
ก่อนที่จะเราจะตัดสินใจลงมือทำตามสิ่งนั้น
โดยการจินตนาการ วิธีการและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น
ในความคิดของเรา ก่อน เรียกว่า การทดลองใน
สนามความคิด เมื่อเราใคร่ครวญแล้ว พบว่า
ทางเลือกที่เราคิดไว้ มีความเป็นไปได้ เราจึง
ตัดสินใจ เลือกวิธีการนั้น จากนั้นจึงค่อยลงมือ
ทำจริง

จินตนาการช่วยพัฒนาทักษะด้าน
การเรียนรู้ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2545)
ได้กล่าวถึงงานวิจัยของจอห์น มิลตัน นักประสาธ
วิทยา มหาวิทยาลัยชิคาโก ที่ทำการศึกษาเพื่อ
พิสูจน์ว่าการที่สมองใช้จินตนาการวาดภาพก่อน
ที่จะลงมือทำจริงนั้นจะไม่ต่างจากการปฏิบัติจริง
เขาได้ให้คนไข้โรคหัวใจ ใช้สมองจินตนาการ
ว่ากำลังเดินไปรอบ ๆ ดิถุ ผลปรากฏว่า ได้ผล
ใกล้เคียงกับการไปเดินจริง ๆ เขาหวังว่าคำตอบ

ที่ได้รับจากการศึกษากลับนี้จะช่วยให้ผู้ป่วยต่าง ๆ รวมถึงผู้ป่วยโรคหัวใจ สามารถเรียนรู้วิธีการทำสิ่งต่าง ๆ ที่หลงลืมไปแล้วได้ ความสามารถในการสร้างภาพในใจมีผลสำคัญต่อประสิทธิภาพการคิดในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการคิดเชิงสร้างสรรค์ และการคิดเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ดังนั้นเราจึงไม่ควรปิดกั้นจินตนาการของเรา

การมุ่งความสนใจ (Attention Directing)

การมุ่งความสนใจทำได้หลายวิธี การใช้คำถามเป็นวิธีการหนึ่ง เช่น ก็โมงแล้ว คุณอายุเท่าไร กว๊านเตี๋ยวอร้อยไหม คุณต้องการกาแฟเพิ่มอีกไหม อัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทกับเงินดอลลาร์สหรัฐมีค่าเท่าไร พลาสติกกระดาษ ที่อุณหภูมิห้อง เราอาจไม่ใช่คำถาม ดังวิธีข้างต้น แต่จะขอให้บุคคลมุ่งความสนใจ ไปที่เรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะ เช่น

ขอให้สนใจเรื่องเวลา

บอกฉันเรื่องเวลา

สนใจเรื่องอายุของคุณ และบอกฉันว่าเป็นอย่างไ

ให้อธิบายการหลอกลวงของพลาสติก นักสำรวจจากการบินและอวกาศแห่งชาติแห่งหนึ่งที่เพิ่งค้นพบเขารายงานว่ามีภูเขาไฟและนกที่บินไม่ได้ ไม่มีรายงานอื่นนอกจากนี้ เขาอธิบายว่า ทั้งสองอย่างที่เขาค้นพบเป็นสิ่งที่เขาสนใจ เมื่อเป็นดังนี้ ผลการสำรวจยังไม่ดีพอ เขาจึงถูกส่งกลับไปยังสำรวจอีกครั้ง โดยให้ปฏิบัติตามคำสั่งที่ใช้กรอบแนวคิดแบบมุ่งความสนใจง่าย ๆ คือ มองไปทางทิศเหนือแล้วจับบันทึกว่ามีอะไร มองไปทางทิศตะวันออกแล้วบันทึกว่ามีอะไร มองไปทางทิศใต้แล้วบันทึกว่ามีอะไร มองไปทางตะวันตกแล้วบันทึกว่ามีอะไร เสร็จแล้วให้ส่งบันทึกนั้น

คำสั่งเหนือ ได้ออกตก (The N-S-E-W-Instructions) เป็นกรอบแนวคิดในการมุ่งความสนใจ ความสนใจของเรามักเกิดได้ 3 แบบ คือ

1. สิ่งที่มาปะทะความสนใจหรืออารมณ์ในขณะนั้น

2. ความใส่ใจเกิดจากประสบการณ์และการปฏิบัติ

3. ความมาก น้อย ของการเปลี่ยน ความสนใจจากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง

กระบวนการสำคัญในการคิด อยู่ที่การมุ่งความสนใจเฉพาะเรื่อง นอกจากการใช้คำถามการกำหนดคำสั่งแล้ว วิธีการมุ่งความสนใจมีอีกหลายวิธีคือ อาจใช้ การวิเคราะห์ (Analysis) การเปรียบเทียบ (comparison) และการขอให้คิดเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับสถานการณ์นั้น ๆ เช่น

จะได้ประโยชน์อะไรจากการกู้เงินแบบดอกเบี้ยคงที่

ถ้าคุณจะซื้อสุนัขมาเลี้ยง ใครจะเป็นคนดูแลและพาไปออกกำลังกาย

วิธีการมุ่งความสนใจ และจំนำ เป็นสิ่งสำคัญในการคิดจำเป็นต้องมีวิธีฝึก โดยใช้คำถาม คำสั่งคำแนะนำวิเคราะห์ เปรียบเทียบ และการใช้สถานการณ์

การระลึกได้ (Recognition)

สมองมีวิธีการจัดรูปแบบจากประสบการณ์ มีการรับรู้ จัดพวก จัดหมวดหมู่ การจัดพวก จัดหมวดหมู่ จากประสบการณ์เดิม มีประโยชน์มากเราสามารถระลึกได้ จัดประเภทได้อธิบายได้ตามรูปแบบที่เคอร์รี่ เอ็ดเวิร์ด เดอโบโนชี้ให้เห็นว่า บางครั้งก็อาจเป็นอันตรายในการรับรู้สิ่งใหม่ๆ ให้เข้าพวกกับรูปแบบเดิมๆ ที่มี

หากเรายังติดอยู่กับความคิดแบบเดิมแล้ว เราคิดว่ามีความพอดี ถูกต้อง เราจะไม่คิดต่อไปอีก

การเคลื่อนไหวและทางเลือก (Movement and Alternatives)

การเคลื่อนไหว หมายถึง การไม่หยุดนิ่ง จากจุดนี้เราจะก้าวต่อไปอย่างไร

การเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลงแนวคิด ไม่ติดอยู่กับสิ่งเดิม ๆ คิดสิ่งใหม่ ๆ และทางเลือก เมื่อมีหลายทางเลือก เราที่จะเปรียบเทียบได้ว่าทางเลือกใดจะดีที่สุด

กรอบแนวคิด

วิธีคิดแบบหมวด 6 ใบ

วิธีคิดแบบหมวด 6 ใบ ของ เอ็ดเวิร์ด เดอโบโน หมายถึง การคิดที่สมาชิกในกลุ่มจะคิดไปในทิศทางเดียวกัน ทุกๆ คนคิดถึงประเด็นหรือเรื่องที่จะคิด โดย ไม่คำนึงถึงคำพูดของคนอื่นในกลุ่ม หมวด 6 ใบ จะมีสีต่างกัน สีของหมวด จะให้ความหมายว่าสมาชิกจะคิดในกรอบใด การใช้หมวด 6 ใบนี้ จะให้ความหมายว่า สมาชิกจะต้องใช้หมวดสีเดียวกัน คิดอยู่ในกรอบเดียวกัน หมวด 6 ใบ มีดังนี้

หมวดขาว

ให้นึกถึง กระดาษขาวที่พิมพ์ข้อมูลจากคอมพิวเตอร์

หมวดขาว หมายถึง การเน้นที่ข้อมูลมีข้อมูล อะไรบ้างข้อมูลอะไรบ้างที่จำเป็น ข้อมูลใดที่ขาดหายไป เราจะหาข้อมูลให้พอเพียงได้อย่างไร

ข้อมูลทุกประเภท จะระดมออกมาในการคิด โดยใช้หมวดขาว ถึงแม้ว่า ข้อมูลนั้นจะเป็นข้อมูลที่ขัดแย้งกันก็ตาม คุณภาพของข้อมูล

อาจเป็น ข้อเท็จจริงที่ตรวจสอบได้หรือเป็นความคิดเห็นทั่วไป

หมวดแดง

ให้นึกถึงไฟและความอบอุ่น

หมวดแดง หมายถึงอารมณ์ความรู้สึก สมาชิกแสดงอารมณ์ ความรู้สึกได้อย่างเต็มที่ จะไม่มีการตัดสิน หรือพิจารณาอารมณ์และความรู้สึกที่สมาชิกแสดงออก

หมวดดำ

ให้นึกถึงเสื้อคลุมสีดำของผู้พิพากษา

หมวดดำ เป็นเครื่องหมายเตือนถึงอันตราย ความเสียหาย และสิ่งที่เป็นไปได้ หมวดดำเป็นการประเมินความเสี่ยง หมวดดำใช้ในการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) เช่น ทำให้เรื่องนี้ยังไม่เหมาะกับนโยบาย ยุทธศาสตร์ และทรัพยากรที่มี

การคิดแบบหมวดดำ มีประโยชน์มาก แต่ถ้าใช้มากเกินไปไม่ดีเปรียบได้กับอาหาร อาหารมีประโยชน์แต่ถ้าบริโภคมากเกินไปก็จะเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ซึ่งก็ไม่ใช้ความผิดของ อาหาร แต่เป็นการบริโภคเกินความต้องการ เช่นเดียวกันกับการคิดแบบหมวดดำซึ่งมีประโยชน์ แต่จะเป็นโทษเมื่อใช้มากเกินไป การคิดเชิงวิพากษ์ที่ใช้กันมากมาจากแนวคิด ของโซคราตีส ที่คิดวิพากษ์เชิงลบ แล้วจะได้ความจริง จึงเป็นที่มาของการคิดในเชิงลบ

หมวดเหลือง

ให้นึกถึงแสงแดดและความศรัทธา

หมวดเหลือง เป็นการคิดเชิงบวก การคิดแบบหมวดเหลือง นักคิดจะคิดถึงคุณค่า ค่านิยมและผลประโยชน์ นักคิดจะคิดถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

หมวกเหลือง จะคิดได้ยากกว่าหมวกดำ ต้องใช้ความพยายามมากกว่า สมองจะต้องคิดว่าอะไรผิด อะไรที่ไม่เป็นไปอย่างที่เราจะเป็น เพื่อที่จะลดความเสี่ยงและความผิดพลาดเราจะต้องระมัดระวัง หมวกเหลืองจะเป็นประโยชน์ด้านความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งนักคิดจะได้ความคิดใหม่ๆ

หมวกเขียว

ให้คิดถึงส่วนดี ความเติบโต พลัง กิ่งก้าน หน่อ แขนง

หมวกเขียว เป็นหมวกแห่งความคิดริเริ่ม การคิดแบบหมวกเขียว เราจะมองหาทางเลือก แนวคิดใหม่ เราจะขัดเกลาและเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่มี เราสร้างทางเลือก เราใช้วิธีการกระตุ้น และการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างแนวคิดใหม่ๆ

หมวกเขียวเป็นหมวกปฏิบัติการ นำไปสู่ความเป็นไปได้ เป็นหมวกแห่งการผลิตและสร้างสรรค์ การคิดแบบหมวกเขียว เป็นขั้นของความ เป็นไปได้ ซึ่งจะต้องพัฒนาและทดลองต่อไป

หมวกน้ำเงิน

ให้คิดถึงท้องฟ้าสีครามและการมองกว้าง
หมวกน้ำเงิน เป็นหมวกควบคุมเกี่ยวกับการจัดกระบวนการคิด เปรียบได้กับบาทถอกรที่จะอำนวยความสะดวกบริบทเพลงให้ดีที่สุด ดังนั้นหมวกน้ำเงินจึงเป็นการมองทั้งกระบวนการของการคิด

หมวกน้ำเงินเน้นการกำหนดปัญหาและประเด็นต่าง ๆ ที่คิด ผลที่ได้ ข้อสรุป และสิ่งที่จะตามมา หมวกน้ำเงินเป็นตัวกำหนดขั้นตอนการใช้หมวกอื่นๆ ตลอดจนให้มั่นใจว่าใช้หมวกสีต่างๆ ตามกรอบแนวคิดได้ตามเกณฑ์ หมวกน้ำเงินเป็นการจัดการกระบวนการของการคิด

การใช้การคิดแบบหมวก 6 ใบ

วิธีการคิดแบบหมวก 6 ใบ ทำได้ 2 แบบ คือ

1. เลือกหมวกสีใดสีหนึ่ง ใช้ในการประชุมการอภิปรายเพื่อให้ได้ การคิดที่ต้องการ ในระยะเวลาที่กำหนด ตัวอย่างเช่นในการประชุมที่ต้องการหาทางเลือกเพิ่มขึ้น ประธานในที่ประชุมจะขอให้สมาชิก ใช้เวลา 3 นาที ในการคิดแบบหมวกเขียว สมาชิกทุกคนจะใช้เวลา 3 นาทีคิดถึงทางเลือกอื่น ๆ เมื่อหมดเวลา 3 นาทีก็กลับมาอภิปรายต่อ หลังจากนั้นหากต้องการพิจารณาแนวปฏิบัติประเด็นที่จะขอให้ใช้เวลา 3 นาที คิดแบบหมวกดำ สมาชิกทุกคนก็จะใช้เวลา 3 นาทีมองประเด็นอันตรายเสี่ยง และปัญหาที่อาจจะเกิดจากแนวปฏิบัติ

การเลือกใช้หมวกสีต่าง ๆ ในบางโอกาสนี้ ช่วยให้การคิดไปในทิศทางเดียวกัน ทุกคนคิดไปในทิศทางเดียวกัน ไม่คิดสวนทางกัน

2. การใช้ตามลำดับขั้น มีการจัดลำดับว่า จะใช้หมวกสีใดก่อนหลังตามลำดับ การตกลงกันในกลุ่มก่อนเพื่อออกข้อโต้แย้งว่าจะเลือกใช้หมวกสีใดในขั้นต่อไป

ไม่มีการกำหนดขั้นตอนที่เฉพาะเจาะจงว่าจะต้องใช้หมวกสีใดก่อนหลัง ขั้นตอนการใช้จะแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และสมาชิกแนวทางที่เสนอแนะทั่ว ๆ ไป คือให้เริ่มจากหมวกน้ำเงิน และจบด้วยหมวกน้ำเงิน ส่วนในกระบวนการระหว่างการคิดให้เลือกตามลำดับความเหมาะสม

การคิดแบบ CoRT (The CoRT Thinking Programme)

The CoRT Thinking Programme
(CoRT = Cognitive Research Trust)

การคิดแบบ CoRT เป็นรูปแบบที่ใช้ฝึกการคิดในโรงเรียน ซึ่งใช้กันอย่างกว้างขวางทั่วโลก เช่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ญี่ปุ่น มาเลเซีย สิงคโปร์ แอฟริกาใต้ อิตาลี อังกฤษ ไอร์แลนด์ แคนาดา สหรัฐอเมริกา เวเนซุเอลา ฟิลิปปินส์ (De Bono, 1999) โปรแกรมการคิดแบบ CoRT เริ่มใช้ตั้งแต่ปี 1972

CoRT เป็นเครื่องมือฝึกคิด โดยการมุ่งประเด็นความสนใจ เพื่อพัฒนา และขยายการรับรู้ ประกอบด้วยวิธีต่างๆ ดังนี้

PMI Plus Minus and Interesting

P หมายถึง ทางบวก หรือสิ่งที่ดี

M หมายถึง ทางลบ หรือสิ่งที่ไม่ดี

I หมายถึง สิ่งที่น่าสนใจ

การคิดแบบ PMI มุ่งความสนใจ ไปที่ ข้อดีก่อน (P) จากนั้นคิดถึงข้อด้อย (M) แล้วจึงคิดถึงประเด็นที่น่าสนใจ (I)

CAF Consider All Factors

การคิดแบบพิจารณาทุกปัจจัย คิดถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

C&S Consequences and Sequels

การคาดการณ์ถึงผลที่จะเกิดตามมา

AGO Aims Goals and Objectives

การคิดถึง จุดมุ่งหมาย เป้าหมาย และวัตถุประสงค์

FIP First Important Priorities

การมุ่งความสนใจไปที่สิ่งที่สำคัญที่สุด

APC Alternatives Possibilities and Choices

การสร้างทางเลือก ความเป็นไปได้ และเลือก

OPV Other People's Views

การมุ่งความสนใจไปที่ความคิด หรือมุมมองของผู้อื่น มีใครบ้างที่เกี่ยวข้อง เขาคิดถึงประเด็นนี้อย่างไร

วิธีการทั้ง 7 แบบ ข้างต้นเป็นวิธีการคิดที่จะช่วยในการมุ่งประเด็นความสนใจ

กระบวนการคิด 5 ขั้น ของ เดอโบโน (De Bono, 1996)

กระบวนการคิด 5 ขั้น ของ เดอโบโน เดอโบโน เป็นกรอบแนวคิดใน การฝึกคิด ประกอบด้วยขั้นตอนในการฝึกการคิด 5 ขั้น คือ

เป้าหมาย To หมายถึง จุดหมาย วัตถุประสงค์ของการคิด เราต้องการจะไปไหน ต้องการอะไร

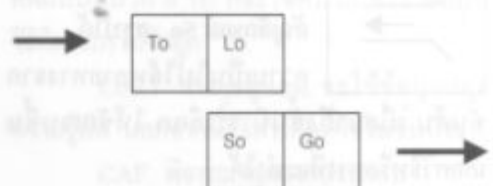
มองกว้าง Lo หมายถึง ข้อมูลที่มี และข้อมูลที่เราต้องการสถานการณ์เป็นอย่างไร รู้อะไรบ้าง การรับรู้มีบทบาทในขั้นนี้

ทางเลือก Po ขั้นของความเป็นไปได้ (Possibility) ขั้นนี้เราจะคิดถึงวิธีการ และความเป็นไปได้ เราจะทำอย่างไร มีทางออกอะไรบ้าง ขั้นนี้เป็นขั้น ของการค้นหาความหลากหลาย

สรุปได้ So ขั้นของผล ขั้นนี้เราจะพิจารณา ความเป็นไปได้ ขั้นสรุปตัดสินใจ และ เลือก

ไปทำ Go หมายถึง ขั้นปฏิบัติ เราจะทำอะไรต่อไป ขั้นดำเนินการ คิดแล้วจะทำได้อย่างไร

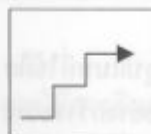
กระบวนการฝึกคิด ทั้ง 5 ขั้น ถ้าเปรียบกับการรับรู้ (Perception) เช่น S กลับข้าง S เราสามารถเทียบกระบวนการคิดทั้ง 5 ขั้น ตามการรับรู้ได้ดังนี้

จากภาพข้างต้น

To กับ Lo เป็นวัตถุดิบ (Input)

So กับ Go เป็นผลผลิต (Output)

ส่วน Po เป็นตัวเชื่อมระหว่าง
วัตถุดิบกับผลผลิต

สัญลักษณ์ Go ไม่ทำ

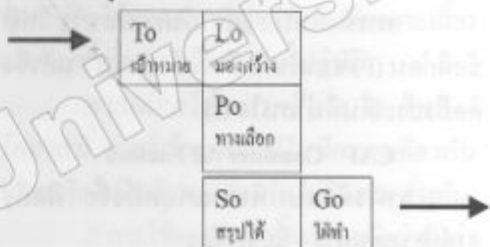
สัญลักษณ์ ในชั้น Go หรือชั้น

ปฏิบัติ แสดงถึงความก้าวหน้ามุ่งไปข้างหน้าและ
พัฒนาให้สูงขึ้น หมายถึง การปฏิบัติในทางบวก
และสร้างสรรค์

สัญลักษณ์ทั้ง 5 ชั้น ของการคิด จะช่วย

ให้เกิดภาพในความคิด ช่วยให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

มาถึงตอนนี้ ไม่จำเป็นต้องท่องจำทั้ง 5 ชั้น

หลังจากเรารู้จักการคิดในแต่ละชั้น เราจะจำได้
อย่างง่ายดายว่าเรากำลังหมายถึง วัตถุดิบป้อนเข้า
มีผลผลิตคือ ไม่ทำ และระหว่างวัตถุดิบกับผลผลิต
มีวิธีคิด 3 ชั้นคือ มองกว้าง ทางเลือกและ สรุปได้
ซ้อนกันอยู่

ชั้นที่ 1

เป้าหมาย To

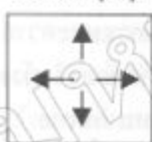
เราต้องการจะไปไหน

เป้าหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์
เป็นสิ่งสำคัญในการคิด หากจะใช้วิธีคิดแบบหมวด
6 ใบ ชั้น เป้าหมายที่จะคิดถึงความมุ่งหมาย
หรือวัตถุประสงค์ก็ต้องเริ่มจากหมวด นำเงินหากจะใช้ CoRT Thinking Programme
ใช้วิธี AGO (Aims, Goals, Objectives)
เมื่อคิดถึงความมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์
เอดเวิร์ด เดอ โบโน (1996) ได้ให้ข้อสังเกตว่าเด็ก
อายุ 6-9 ปี มักมีปัญหาในการคิดถึงวัตถุประสงค์
เนื่องจากพวกเขารู้สึกว่ากิจกรรมทุกอย่างที่พวกเขาทำ

สัญลักษณ์ของแต่ละชั้น ของการคิด มีดังนี้

.....
↪

สัญลักษณ์ To เป้าหมาย
เส้นประ หมายถึง จุดมุ่งหมายที่เรา
ต้องการเราย้อนกลับมาจุด
เริ่มต้น เส้นคำเป็นทิศทางที่เราจะ
ไปให้ได้ตามจุดมุ่งหมาย สัญลักษณ์นี้ จึงหมายถึง
จุดมุ่งหมายในการคิดและความปรารถนาที่จะ
ไปให้ถึงจุดมุ่งหมายนั้น

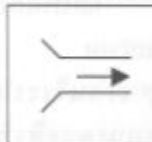

สัญลักษณ์ Lo มองกว้าง

หมายถึง การมอง (Looking)

ทุกทิศทาง เราแสวงหาข้อมูลให้รอบด้าน ลูกศรที่
พุ่งออกไปทั้ง 4 ด้าน แสดงถึงการมองทุกทิศทาง
เราเห็นอะไรบ้าง มีข้อมูลอะไรบ้าง

สัญลักษณ์ Po ทางเลือก

เส้นประ หมายถึง ความเป็นไปได้
(Possibility) ชั้นนี้พิจารณา ความเป็นไปได้
หลายทางซึ่งอาจไม่ใช่วิธีปฏิบัติทั้งหมด เพียง
คิดถึงความเป็นไปได้ ที่อาจจะทำได้หลายๆ ทาง

สัญลักษณ์ So สรุปได้

ความเป็นไปได้หลายทางจาก
ขั้นต้น เมื่อมาถึงขั้นนี้ จะเลือก ให้ชัดเจนขึ้น
เลือกวิธีหรือทางที่จะทำได้

มาจากคนอื่นบอกให้ทำ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญ
ที่เราต้องฝึกให้เด็กคิด กำหนดเป้าหมายหรือ
วัตถุประสงค์ที่เขาต้องการด้วยตนเอง

การกำหนดวัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย
ซึ่งอาจเป็นจุดมุ่งหมายกว้าง หรือจุดมุ่งหมาย
เฉพาะ จุดมุ่งหมายนี้เปลี่ยนแปลงได้

ตัวอย่าง ประเด็นปัญหาและวิธีคิด

เพื่อนบ้านเปิดเพลงดังมากตอน
กลางคืนทำให้คุณนอนไม่หลับ

ปัญหาคืออะไร จุดมุ่งหมายของการคิด
คืออะไร

เปิดเพลงดังอย่างนี้ ฉันจะนอนได้อย่างไร
ฉันจะให้ใคร ไปบอกให้เขาหยุดเปิด

เพลงดังๆ

ทำอะไร จะให้เขาเปิดเพลงที่ฉันชอบ

ทำอะไร ฉันจะชอบฟังเพลงที่เขาเปิด

ทำอะไร ฉันจะไม่ได้ยินเพลงที่เขาเปิด

ทำอะไร ฉันจะเลิกหงุดหงิดกับเสียง

เพลงดังๆ ของเขา

ฉันจะให้บทเรียนเขาอย่างไรดี

ตัวอย่างข้างต้น มาจากปัญหาเดียวกัน แต่มีวิธี
แก้ปัญหาต่างกัน

ถ้าจะไม่ให้หงุดหงิด อาจใช้วิธีจับ
ประสาท

ถ้าไม่อยากจะยิน อาจหาอะไรมาอุดหู

ถ้าจะให้บทเรียนกับเพื่อนบ้าน อาจเปิด

เพลงดังๆ บ้าง

ถ้าจะหาคนอื่นมาช่วย อาจรวมตัวกับ
บ้านใกล้ๆ หรือแจ้งตำรวจ

ถ้าจะให้เขาเล่นเพลงที่เราชอบ อาจจะ
หาซื้อเพลงที่เราชอบไปให้เขาเป็นของขวัญ
จะเห็นได้ว่า วิธีการแก้ปัญหาในสถานการณ์นี้คือ

1. หยุด เพลง
2. เปลี่ยน เพลง
3. ไม่ได้ยิน เพลง

4. ไม่สนใจเพลง

ทั้งหมดนี้ เป็นปัญหา ขึ้นอยู่กับว่า
เราจะทำอย่างไร

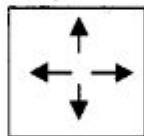
การคิดถึงวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมาย
ในแต่ละสถานการณ์ อาจจะแยกประเด็นได้เป็น
2 แบบ

1. ประเด็นกว้าง (Area Focus)
2. ประเด็นเฉพาะ (Purpose Focus)

การมองประเด็นกว้าง จะทำให้ได้
ความคิดที่หลากหลาย คิดถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง
ได้มากมายไม่ติดอยู่กับปัญหาเฉพาะเรื่องที่
จำกัดขอบเขตของการคิด

การมองประเด็นเฉพาะ เป็นการคิดแบบ
มีจุดมุ่งหมายเฉพาะ เราต้องการแก้ปัญหา
เฉพาะเรื่อง อยากทำงานที่ต้องการให้สำเร็จ
อยากจะวางแผนงาน พัฒนางานเฉพาะเรื่อง
การมองประเด็นเฉพาะ จึงเป็นการคิดแบบ
กำหนดจุดมุ่งหมายเฉพาะเจาะจง เช่น ฉันจะ
ซ่อมหลังคาที่รั่ว ซึ่งต่างจากฉันอยากได้แนวคิด
ใหม่ๆ ในการปรับปรุงหลังคา

สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายในการคิด
จะต้องชัดเจน อาจเปลี่ยนแปลงได้ มีทางเลือก
หลายทาง กว้าง หรือเฉพาะ แต่ต้องมั่นใจว่า
เป็นความมุ่งหมายที่เราต้องการจะทำให้ได้
ขั้นที่ 2

มองกว้าง Lo

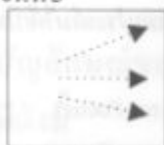
ขั้นรวบรวมข้อมูลนี้หากใช้วิธี
คิดแบบหมุนวน 6 ใบ ก็จะใช้หมวกขาว ซึ่งเป็น
วิธีคิดรวบรวมข้อมูล

CoRT Programme จะใช้ข้อมูลและ
ความรู้ลึก นอกจากนี้วิธีการคิดที่ใช้ในขั้นนี้เช่น
CAF พิจารณาทุกองค์ประกอบ
C&S การคาดหวังผลที่ตามมา

OPV ความคิดของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นนี้เป็นการหาข้อมูล การรับรู้และ
ความรู้สึก

ขั้นที่ 3

ทางเลือก Po
ความเป็นไปได้

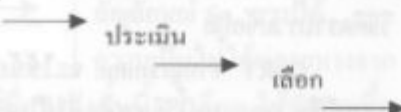
ทางเลือก หรือ ความเป็นไปได้ เป็นเรื่อง
สร้างสรรค์ วิธีคิดแบบหมวก 6 ใบ จะใช้หมวกเขียว
ซึ่งจะคิดไป ข้างหน้า แสวงหาแนวคิดใหม่
ทางเลือก ขยายแนวคิดความเป็นไปได้ และกระตุ้น
ให้คิดแตกต่าง จากความคิดเดิม

CoRT Programme ในการคิด สร้างสรรค์

การคิดในขั้นทางเลือก หรือขั้นความ
เป็นไปได้ นี้ เป็นการสร้างและสรรหาแนวคิด
ซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างปัจจุบันกับสิ่งที่เรา
ต้องการในอนาคต ขั้นนี้จะแสวงหาความเป็น
ไปได้ซึ่งอาจจะไม่สมบูรณ์ทุกอย่าง บางอย่าง
อาจจะยังไม่เหมาะสมสถานการณ์ความเป็นไปได้
จากการคิดในขั้นนี้เราจะไม่ประเมิน ว่ามีความ
เป็นไปได้ในทางปฏิบัติหรือไม่ หากเราประเมิน
ความคิดของเรา ก็จะกลับไปคิดแบบเดิมอีก
การประเมินความเป็นไปได้ เราจะประเมินเมื่อ
ต้องการนำแนวคิดนั้นๆ ไปปฏิบัติ ซึ่งจะเป็นขั้น
ต่อไปของการคิด คือ ขั้นสรุปได้

ลำดับขั้นของการสรุปมีดังนี้

พัฒนา

ตัดสินใจ

นำไปปฏิบัติ (ขั้น Go)

ขั้น ทางเลือก เป็นขั้นที่ต้องคิดหา ทาง
เลือก หากความเป็นไปได้ให้ได้มากที่สุด ไม่ต้อง
คำนึงว่า จะต้องจำกัดทางเลือกให้น้อยลง เพราะขั้น
สร้างทางเลือกนี้ แยกกันกับขั้นประเมิน ทางเลือก

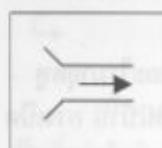
วิธีการ 4 แบบในขั้น ทางเลือก

1. คิดแบบเดิม (The Search for Routine
Approach) หมายถึง การคิด โดยอิงประสบการณ์
เดิม ใช้วิธีการวิเคราะห์ เพื่อแยกแยะสถานการณ์
ที่ซับซ้อน หรืออธิบายได้ง่ายขึ้น

2. คิดแบบกว้าง (The General Approach)
เราจะคิดแบบกว้าง ความหมายทั่วๆ ไปจากนั้นจึง
มุ่งประเด็นให้แคบเข้า จนกระทั่งได้วิธีการที่เรา
ต้องการ

3. คิดสร้างสรรค์ (The Creative
Approach) เรามุ่งสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ๆ แล้ว
พิจารณาว่า ได้แนวคิดต่างๆ ตรงกับความต้องการ
ที่เราต้องการหรือไม่

4. การออกแบบ (The Design and
Assembly Approach) คิดถึงองค์ประกอบต่าง ๆ
และประกอบเข้าด้วยกัน ให้ได้ตามที่เราต้องการ
ขั้นที่ 4

สรุปได้ So
ขั้นสรุป

ขั้น So หรือขั้นสรุปได้เป็นการนำความเป็นไปได้หรือทางเลือกจากขั้น Po มาพัฒนา ประเมินและเลือก เพื่อให้ได้วิธีที่จะนำไปปฏิบัติ ในขั้นต่อไป ขั้นการสรุปทางเลือกนี้มี 4 ขั้น คือ

ขั้นพัฒนา นำแนวคิดความเป็นไปได้ทั้งหมดจาก ขั้น Po มาพิจารณาอย่างละเอียด ด้านจุดเด่น จุดด้อย ของแต่ละแนวคิด พัฒนาแนวคิดให้ง่าย ยอมรับได้และง่ายต่อการปฏิบัติ ขั้นนี้เป็นกรริเริ่มและสร้างแนวคิดทุกแนวคิดให้ดีที่สุด

ขั้นประเมิน ขั้นนี้จะประเมินทุกแนวคิด โดยประเมินจากประ โยชน์ คุณค่า ความยาก ความเสี่ยง ความเป็นไปได้ในขั้นนี้ยังประเมินทุกทางเลือกแยกจากกัน

ขั้นเลือก ขั้นนี้จะเลือกแนวคิดจากหลาย ๆ แนวคิดเพียงแนวคิดเดียว (หรือบางครั้ง อาจมากกว่า) โดยใช้วิธีเปรียบเทียบ หรือใช้เหตุผลอื่น ๆ ในการเลือก

ขั้นตัดสินใจ ตัดสินใจว่าจะนำแนวคิด ที่เลือกไปปฏิบัติหรือไม่ บางครั้งการตัดสินใจกับการเลือกอาจใช้ในความหมายเดียวกัน ขั้นตัดสินใจนี้เราจะต้องตัดสินใจว่าจะเลือกทางใดไปหรือไม่ไป ทำหรือไม่ทำในขั้นเลือก เราได้เลือกมาแล้ว ส่วนในขั้นตัดสินใจนี้ เราจะคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้

เกณฑ์ที่ควรคำนึงถึงในการตัดสินใจ

*ใช้เกณฑ์อะไรในการตัดสินใจ

*ใครบ้างเป็นผู้ตัดสินใจ

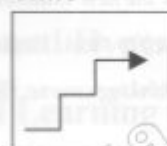
*เป็นการตัดสินใจครั้งสุดท้าย หรือเป็นเพียงขั้นหนึ่งเท่านั้น

*ใครจะตัดสินใจขั้นสุดท้าย

การตัดสินใจ ความเร่งด่วน ข้อจำกัด ความกดดัน ความเสี่ยง และผลที่จะได้ ในขั้น

ตัดสินใจนี้ สุดท้ายอาจใช้ **หมวกแดง** ซึ่งหมายถึงอารมณ์ความรู้สึกว่า เรารู้สึกอย่างไรกับการตัดสินใจครั้งนี้หรือไม่เมื่อตัดสินใจแล้วเราจะนำข้อสรุปนี้ไปปฏิบัติใน ขั้น Go

ขั้นที่ 5

ได้ทำ Go
นำแนวคิดไปปฏิบัติ

ความคิดถ้ากระทำไม่แยกจากกัน ผลจากการคิดควรนำไปสู่การกระทำ การคิดถึงวิธีแก้ปัญหา อย่างเดียวนั้นไม่พอ คิดแล้วต้องนำไปปฏิบัติให้ได้ จึงจะเกิดประโยชน์

การคิด เป็นเรื่องที่ฝึกได้ ความคิดและวิธีคิดเป็นเรื่องสำคัญในการดำรงชีวิต การฝึกคิดเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องรับผิดชอบการพัฒนาวิธีคิดของตนเอง วิธีการคิดในบทความนี้ เรียบเรียงจากแนวคิดของเอดเวิร์ด เดอโบโน ซึ่งเป็นผู้นำท่านหนึ่งในเรื่องการคิด

เอกสารอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2545). ลายแทงนักคิด. (พิมพ์ครั้งที่ 4.) กรุงเทพฯ: ชัคเชสมิเดีย.

Blackeslee, T.R. (1980). *Right brain, a new understanding of the unconscious mind and It's creative powers*. New York: Anchor Press/ Doubleday.

De Bono, E. (1999). *Thinking for the new millennium*. England: Viking.

De Bono, E. (1996). *Teach yourself to think*. England: Penguin Books.

De Bono, E. (1994). *De Bono's thinking course*. (Revised ed.) New York: Facts on File.

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University